

du ostalog, pokušava obračunati s temeljnom kršćanskom tajnom, euharistijom. A taj je govor izdao David Borisović Rjazanov u svom kritičkom izdanju poznatom pod kraticom MEGA.

Ne želimo, niti je moguće ovdje ukazati na manje pogreške od kojih smo neke naveli u prethodnim osvrtima. Takve se pogreške mogu otkriti i u najnovijim svescima. Na primjer, u Marxovu pismu Ludwigu Kugelmannu od 12. travnja 1871. ustanici Pariške komune nazivaju se »Himmelstürmer von Paris« (pariški jurišnici na Nebo) koji se suprotstavljaju »Himmelsklaven des deutsch-preussischen heiligen römischen Reichs« (nebeskim robovima njemačko-pruskog svetog rimskog carstva). Umjesto toga u našem prijevodu čitamo o »Pariškim jurišima na nebo« i o »smjernim robovima njemačko-pruskog svetog rimskog carstva«,⁶ čime se ukida osebnost, slikovitost i krepka suprotnost između »Himmelstürmer« i »Himmelsklaven«. Isto tako, u pismu Engelsu od 20. svibnja 1882. Marx daje vrlo turoban sažetak svoga životnog puta riječima »Nutzloser, inhaltsloser, dazu teurer Lebensgang« (Beskoristan, bezsadržajan, uz to skupi životni tijek). U našem prijevodu »Lebensgang« se pogrešno prevodi »način života«,⁷ što u danom kontekstu nije nipošto značajna stvar. No naši prevodioci i izdavači nigdje ne tvrde da daju nepogrešivo djelo u kojemu sve mora ostati onako kako jest, pa se s pravom možemo nadati da će ove i druge slične pogreške s vremenom ispraviti.

Već smo upozorili da se ovo izdanje ne može smatrati »Sabranim djelima« u punom smislu riječi jer nedostaje prijevod mnogih na izvornom jeziku objavljenih tekstova. Sa zadovoljstvom bilježimo da to izričito priznaje i redakcijski odbor u svojoj zaključnoj riječi cijelom izdanju kad piše: »Institut za međunarodni radnički pokret će i dalje pratiti rad na izdavanju Marxovih i Engelsovih dela u svetu, objavljujući nove tomove DELA, koji mogu biti od značaja za temeljnije studiranje teorijske baštine utemeljivača naučnog socijalizma. Već su u pripremi tri dopunska toma Marxovih i Engelsovih rukopisa.«⁸ Redakcijski odbor ovdje ne precizira što će se zapravo objaviti u tri dopunska sveska, no čini se da će to biti Marxovi rukopisi iz 1861—1863. godine koji su posvećeni problematici proizvodnje viška vrijednosti, kako se razabire iz razgovora nadležnih, vođenog na III. programu Radio-Beograda.

Uvjereni smo da će u jednom od narednih dopunskih svezaka biti uklonjeni također i oni nedostaci na koje smo upozorili u našim trima osvrtima.

●

⁶ Usp. Dela, 40. tom, str. 186.

⁷ Usp. Dela, 42. tom, str. 53.

⁸ Usp. Dela, 46. tom, str. 733.

JESMO LI DOBRO RAZUMJELI JEDAN OSNOVNI DETALJ IZ TOMINA »DRUGOG PUTA«?

Primjedbe uz knjigu Ante Kusića Filozofski pristupi Bogu, Split, 1980.

Juraj Božidar Marušić

Novoizašla knjiga ANTE KUSIĆA *Filozofski pristupi Bogu* (FPB) doista je, mislim, dobrodošla. U okviru vrlo uspjele misaone arhitekture knjige kao cjeline, autor piše vrlo privlačno, svježije i lucidno, o vrlo složenim problemima o kojima je riječ. Zbog toga će, držim, to vrijedno djelo privući pažnju i onih čitatelja, koje inače manje uspjeti način pisanja odbija, kad je riječ o filozofskim, posebno teodicejskim djelima. A oni zainteresiraniji će naći u njemu kvalificirana subesjednika. Posebno onda, kad se s njim ne budu slagali,

što će, mislim, tada stvarati klimu vrlo pobudne i konstruktivne dijaloške napetosti.

U tom smislu i meni se čini korisnim da rečem nešto o jednom, po mom mišljenju vrlo važnom detalju te knjige, u poglavlju o Tomi Akvinskom, i to baš o novonastaloj dilemi:

a) da li »prima causa« u tekstu Tomina »drugog puta« (secunda via) znači kategoričko, *bezuvjetno nijekanje* »beskrajnosti« (infinitum) »ordinis causarum efficientium« u tom istom tekstu

b) ili taj tekst *dopušta* »beskrajnost« tog »ordinis causarum efficientium« *pod uvjetom* da je ovisan o onoj »prima causa«?

Ta dilema je nastala otud, što neki ugledni autori uzeše da onaj Tomin »ordo causarum efficientium« znači niz »per accidens« (slučajno) poredanih uzroka. S njima se slaže i naš autor (FPB, 140; CUS, 75/2, 175).

Interpretacijsku novost uvode i oni autori, koji, kao recimo naš Keilbach, drže, da uopće »Kod Tome još ne nalazimo terminologiju koja razlikuje između bitno i slučajno poredanih uzroka« (CUS, 75/2, 175). I sâm sam privremeno bio pod utjecajem takvih autora (usporediti *J. B. Marušić, U početku bijaše...*, Zagreb, 1960, str. 46, ciklostil); ali sam doskora (upozoren od nekih drugih uglednih tomista, recimo Garrigou-Lagrangea, CUS 74/2, 183), čitajući samoga Tomu, našao kvalitetno upravo bogatu terminologiju, koja studiozno, naglašeno brižno (svjesna dalekosežnih posljedica!), oštro razlikuje one dvije vrste (»bitno« i »slučajno«) poredanih uzroka (*J. B. Marušić, Teodicejska slikovnica*, Split, 1963, str. 4—8, ciklostil; CUS, 67/5, 32; CUS, 74/2, 175—176, točka »e«; CUS, 75/2, 174).

Kao jednom od sudionika »dijaloga« (CUS, 77/2, 143, bilješka 5), u kojemu govori naš autor (FPB, 141), čini mi se vrlo korisnim i potrebnim sa svoje strane naglasiti ovo:

1) *Ordo causarum efficientium* u »drugom putu« (secunda via) Tome Akvinskog jest niz »per se« (bitno!), simultano (bez vremenske sukcesije!) poredanih, jedan o drugome bitno ovisnih tvornih uzroka. Bitno je pogrešno uzeti ga kao niz »per accidens« (slučajno!) poredanih, vremenski sukcesivno (evolutivno!) nastupajućih tvornih uzroka.

2) Iz te osnovne pogreške proizlaze i neke druge značajne pogreške, pa i ova, da se je gore spomenuti »dijalog« (FPB, 141) vodio o dilemi, da li »stvaranje iz ništa« ili »stvaranje *poslije* ništa« (ibid.).

Bar s moje strane gore spomenuti »dijalog« (CUS, 77/2, 143, bilj. 5) o Tominu »drugom putu« sastojao se samo u tome, što sam zastupao mišljenje, da iz *slova i duha* Tomine nauke proizlazi, da onaj njegov »ordo causarum efficientium« ne može biti »beskrajn« (infinitum), te da Toma, baš zbog toga da bi radikalno (apsolutno, bezuvjetno!) isključio tu beskrajnost, »smišljeno i namjerno« (CUS, 67/5, 31) ne kaže da mora postojati »primaria causa«, nego kaže da mora postojati »prima causa« (koja je, dakako, ujedno i »primaria«).

3) Ta Tomina »prima causa« — u skladu s onim prije navedenim ovdje pod 1) — nikako ne prejudicira rješenje gore spomenute dileme »iz ništa« — »poslije ništa«, tj. ne favorizira, ne naginje ni na jednu od dvije strane te dileme.

Drugim riječima, Tomina »prima causa« i njegov »ordo causarum efficientium« na koji se ona odnosi simultan su, bez vremenske sukcesije, »vertikaln« niz »per se« (bitno) poredanih, jedan o drugome bitno ovisnih tvornih uzroka, ali *apsolutni finitizam* toga niza ostavlja neriješenim, otvorenim pitanje *eventualnog infinitizma* Tomina »horizontalnog« niza vremenski sukcesivno (evolutivno) nastupajućih, »per accidens« (slučajno) poredanih tvornih uzroka (slikovito: preda nekog sadašnjeg čovjeka).

4) Sasvim druga stvar je, pak, to što sam ja, izričito u svoje ime (ne u Tomino!), apsolutni finitizam Tomine »vertikale« (po mom mišljenju sasvim opravdan!) pokušao obrazloženo upotrijebiti protiv infinitizma njegove »horizontale« (usp. na pr. CUS, 74/2, 179—180, točka »b«; CUS, 77/2, str. 145—146, točka III; str. 153). Taj moj postupak dakako, vrijedi tek toliko, koliko vrijede razlozi na koje se on oslanja, posebno pažljivo i kritički uzeti razlozi, baš zbog toga jer su neki od njih mimo (pa i protiv) Tome.

Ali čak ni u takvom postupku nisam se nikada zalagao za neko direktno rješavanje gore spomenute dileme »iz ništa« — »poslije ništa«. Za mene je bilo teodicejski važno jedino to, da se (oslonom na Tomu, protiv Tome!) ustanovi apsolutno nužno postojanje »drugog kraja«, tj. početka, prvog po redu (»startnog«) člana, prve »faze« svakog evolucionog niza; a namjerno sam ostavio otvorenim pitanje, bi li se takav evolucioni niz — na račun toga što između svog prvog i posljednjeg člana ima možda »neizmjereno« (immensum) mnogo posrednih članova — mogao možda nazvati i »vječnim«, iz čega bi onda možda slijedilo, da ostaje samo onaj dio gore spomenute dileme koji kaže »iz ništa«, a otpada onaj drugi, »poslije ništa« (usp. na pr. CUS, 74/2, 182, točka »e«). Ako naime postoji »neizmjereno« mnoštvo gore spomenutih posrednih članova, čini mi se nekako gotovo nemogućim govor o »vremenskom« početku evolucionog niza. Čini se nekako prikladnijim reći, da je on, u tom slučaju, »počeo oduvijek«. Tako bi, što se tiče sukoba s Tomom, bio »vuk sit i koza cijela«. Dakako, trebalo bi možda još podosta truda da se što temeljitije obrazloži prihvatljivost toga, naoko, »paradoksa« (»početi oduvijek«). Ali sad o tome ovdje nije riječ (usporedi: J. B. Marušić, *Tvar i gibanje*, drugo izdanje, Split, 1953, str. 12—13, ciklostil).

5) Trud oko valjanog shvaćanja izvornog smisla Tomina teksta vrlo je isplativ. To je prvi korak za plodno korištenje tog teksta, u bilo kojem smjeru drugi korak krenuo, tj. u bilo kojem smjeru se ta plodnost očitovala: u prihvaćanju, posuvremenjivanju, odbijanju...

Dakako, nije na odmet ni Keilbachova misao: »Najbolji tomist jest... onaj koji tako misli i naučava kako bi to, po svoj prilici, činio sami Magister, kad bi danas živio... (FPB, 148). Ali, po mom mišljenju, tu postoji ne mala opasnost, da neki današnji autor, neko svoje vlastito mišljenje (možda i vrlo vrijedno!) ipak pogrešno pripiše Tomi (možda nekako i nehote, zbog toga da mu time naprečac pribavi veći autoritet). Posebno je to, držim, nezgodno onda, kad to čine dva današnja ugledna autora, koji o istoj stvari imaju različita, možda i suprotna mišljenja. Da bi se izbjegle takve, konfuzne, situacije, mislim da je najbolje prije svega pažljivo ustanoviti izvorni, onodobni, smisao Tomina teksta, pa kad se zatim domisljuje što bi Toma danas o istoj stvari rekao, da se to domisljivanje, makar u čast Tome, uvijek izričito vodi pod vlastitim imenom.

K tome, pažljivo upoznavanje izvorne, onodobne Tomine nauke, i njezino jasno, oštro diferenciranje od domisljivanja, što bi Toma naučavao »kad bi danas živio«, ima, držim, ne malo značenje i za oslobađanje stvaralačkih snaga današnjih »tomista«, jer će ih, uz brigu oko vrijednosti vlastitog mišljenja, manje tištiti sumnja, nisu li možda to svoje mišljenje ipak pogrešno (ne)pripisali Tomi.

* * *

Nadam se, da će uz brojne recenzije (pa i studije), kakve Kusićevo djelo zaslužuje, pretežno bogate općim sudovima usmjerenim na čitavo djelo, i ove moje kritičke primjedbe, usmjerene na neke pojedinosti, biti od koristi, da će pridonijeti zapaženosti samog djela i diskusiji o njemu, a time i produbljivanju problema o kojem je riječ (što bi, opet, jednom moglo imati odraza u drugom izdanju tog vrijednog djela).*

* Napomena: Najosnovnije misli ovog mog priloga o Kusićevoj knjizi prikazao sam u kraćem prilogu, što sam ga dne 3. IX 1980. poslao uredništvu »Glasa koncila«, ali nije bio prihvaćen, s obrazloženjem da je odevć »stručan«, te da ga uputim nekom stručnom časopisu.